

De GIC en de economie van de overgangperiode

Een inleiding

Dit artikel geeft een inleiding tot het belangrijkste politiek-theoretische werk van de GIC. Het doet een poging om de belangrijkste misverstanden op te helderen die nog steeds het begrip er van belemmeren.

1. Ontstaan en betekenis van de *Grondbeginselen*

Het werk *Grondbeginselen der communistische productie en distributie* (verder: *Grondbeginselen*) van de Groep(en) van Internationale Communisten (GIC) is een belangrijke tekst van de Communistische Linkerzijde over de economische problemen van de overgangperiode van kapitalisme naar communisme. De GIC omschrijft de relevantie van de *Grondbeginselen* als volgt:

*“Is de heerschappij van de arbeidersklasse in een industrieel land tot werkelijkheid geworden, dan staat het proletariaat voor de taak, de omvorming van het economisch leven op nieuwe grondslagen, op die van de gemeenschappelijke arbeid, te beginnen. De opheffing van het privaatbezit is gemakkelijk uitgesproken: het zal de eerste maatregel van de politieke heerschappij van de arbeidersklasse zijn. Maar dit is slechts een rechtskundige daad, die de grondslag voor het werkelijk economisch gebeuren zal leggen. De werkelijke omvorming en het werkelijk revolutionaire werk begint dan eerst.”*¹

De actuele betekenis van deze tekst blijft niet beperkt tot een antwoord op de problemen die zich onmiddellijk zullen stellen wanneer de

arbeidersklasse de politieke macht heeft gegrepen. De *Grondbeginselen* zijn in bredere zin van belang in het debat tussen de standpunten van de Italiaanse en de Duits-Hollandse Linkerzijdes over de lessen van de arbeidersrevoluties van 1917 tot 1923. Dit debat stuit wederzijds nog steeds op gebrek aan kennis van elkaars standpunten. Door het ontbreken van volledige vertalingen van de *Grondbeginselen*, en soms door de aanwezigheid van beperkte uittreksels, door gebrek aan kennis van de voorstudies op de *Grondbeginselen* (die meestal niet zijn vertaald)² zijn allerlei misverstanden ontstaan die tot op heden de discussie ernstig belemmeren.

Vorbij Marx, Engels en Lenin

De *Grondbeginselen* zijn een uitwerking van het begrip van een nieuwe maatschappij dat Karl Marx en Friedrich Engels hebben afgeleid uit de innerlijke tegenstellingen van het kapitalisme en uit het zelfstandig optreden van de arbeidersklasse in hun tijd, met name in de burgerlijke revoluties van 1848 en in de Commune van Parijs van 1871. In de eerste uitgave van de *Grondbeginselen* (in het Duits) meldt de GIC dat zij pas toen haar studie was

1) GIC, [Marxisme en staatscommunisme; Het afsterven van de staat](#) – Amsterdam: Groepen van Internationale Communisten, 1932. – 18 p. Het citaat is identiek aan de eerste alinea van Max Hempel (pseudoniem van Jan Appel), [Marx-Engels und Lenin; Über die Rolle des Staates in der proletarischen Revolution](#), in *Proletarier* (Berlijn), no. 4-6, mei 1927. Beide teksten komen grotendeels overeen met de *Grondbeginselen* en zijn te beschouwen als een voorstudie ervan.

2) Zie voor het meest volledige overzicht van diverse uitgaven met links naar de volledige teksten: [aaap.be](#). Wie op zoek is naar een korte samenvatting van *Grondbeginselen*, kan kiezen uit de volgende titels, hier gerangschikt van eenvoudig naar meer complex: [door Spartacus 1961](#), door [Mattick 1938](#) of door [Mattick 1934](#).

beëindigd, kennis maakte met Marx' *Kritiek op het programma van Gotha*. Daaruit bleek dat de voorgestelde economische maatregelen van de GIC in wezen al door Marx naar voren waren gebracht.³ Wars van elke scholastiek, ondernam de GIC een kritische analyse van de reformistische opvattingen over planeconomie die na Marx en Engels ontstonden. De GIC toont in de eerste vijf hoofdstukken aan dat de Bolsjewiki in de Sovjet-Unie een staatskapitalistische opvatting van planeconomie toepasten die zij hadden overgenomen van het reformisme. Daarnaast bekritiseert de GIC de planeconomische variant van het libertaire communisme zoals deze in Spanje 1936 door het anarchosyndicalisme zou worden toegepast⁴. Maar boven al baseert de GIC zich op de revolutionaire radenbewegingen in Rusland en Duitsland van 1917 tot 1923.

Voor een goed begrip van de *Grondbeginselen* is het noodzakelijk om het politieke kader te begrijpen waarbinnen de GIC haar economische maatregelen voorstelt. Zoals reeds blijkt uit het boven aangehaalde citaat, veronderstelt de GIC een geslaagde proletarische revolutie waarin de arbeiders een industrieel gebied van redelijke omvang beheersen. In deze revolutie heeft de arbeidersklasse, massaal georganiseerd in raden, *de burgerlijke staat stukgeslagen* en oefent vanaf dat moment door dezelfde raden de *dictatuur van het proletariaat* uit over een maatschappij en een economie die nog vrijwel alle kenmerken van het kapitalisme vertoont. Naarmate de weerstand van de verslagen kapitalistenklasse en van andere klassen afneemt, en de proletarische revolutie zich uitbreidt tot op wereldvlak, *sterft deze 'arbeidersstaat' af*. Dit is uiterst beknopt geformuleerd het politieke kader, waarvan vaak ten onrechte is aangenomen dat de GIC dit verwaarloost ten gunste van het 'economische' aspect. Daarbij moet worden opgemerkt dat de aldus gehanteerde begrippentegenstelling tussen

3) Zie [Grundprinzipien](#), 1930, Kap. XIX.

4) GIC, *Grondbeginselen van de communistische productie en distributie*, 2de druk 1935, hfdst. I t/m V. De uitgave van 1935 is aangevuld met antwoorden op meerdere kritieken. Helaas is ze nooit uit het Nederlands in andere talen vertaald.

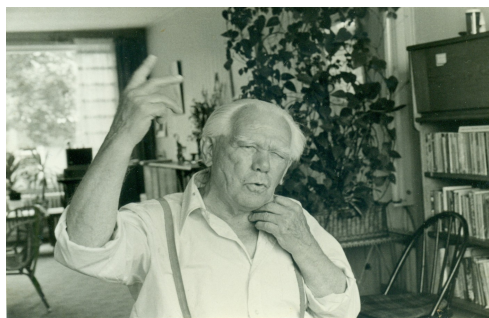
'economisch' en 'politiek' kenmerkend is voor een leninistische benadering. In de *Grondbeginselen* wordt niet het 'politieke' aspect verwaarloosd, maar neemt de GIC andere standpunten in dan Lenin, door te benadrukken dat de dictatuur van het proletariaat de massale machtsuitoefening van de arbeidersklasse door de raden is, en niet een dictatuur van een partij via de staat. Een verdere analyse van de Russische Revolutie moet de lezer niet verwachten van de *Grondbeginselen*, want dat was niet het doel van die tekst. De *Grondbeginselen* gaan evenmin over de hogere vormen van het communisme, maar concentreren zich op de periode onmiddellijk na de revolutie en de economische maatregelen die ervoor moeten zorgen de arbeiders de macht over de maatschappij blijven uitoefenen.

Binnen het politieke kader concentreert de GIC zich op de economische aspecten van de overgangperiode. De arbeidersklasse gebruikt haar beschikkingsmacht over de productiemiddelen om *de loonarbeid in al haar aspecten op te heffen*. Zij doet dit als revolutionaire klasse door een resoluut begin te maken met het beëindigen van de scheiding tussen hoofd- en handarbeid, door de omvorming van alle maatschappelijke verhoudingen zelf ter hand te nemen, als massa, georganiseerd in algemene bedrijfsvergaderingen en raden. Deze organisatie werd door Marx beschreven als '*associatie van vrije en gelijke producenten*'. Met deze associatie maken de productieverhoudingen een onmiddellijke sprong *van productie voor de winst* naar het vooropstellen van de *maatschappelijke behoeften*. Op langere termijn stuurt de arbeidersklasse het bedrijfsleven van een *schaarste-economie* in de richting van *overloed*, maakt ze het oplossen van andere klassen in de '*associatie van vrije en gelijke producenten*' mogelijk, waarin de arbeid in toenemende mate zal gelden als *ontplooiing van de unieke persoonlijkheid van ieder mens*, en het nemen naar behoefte zich over een steeds groter deel van de productie zal uitbreiden.

Jan Appel en de GIC

De aanzet tot deze tekst van de Hollands-Duitse Communistische Linkerzijde is gegeven door de

ervaren Duitse revolutionaire arbeider Jan Appel, lid van de SPD, later voorzitter van de 'Revolutionäre Obleute' in Hamburg, medeoprichter van de Spartakusbund, lid van de KPD(S), medeoprichter van de KAPD, in Nederland medeoprichter van de GIC in 1927 en na de Tweede Wereldoorlog lid van de Communistenbond 'Spartacus' ⁵. Hij kwam tot zijn eerste ideeën door de economische chaos zowel in Duitsland onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog, als die in Rusland na de Oktoberrevolutie. Als afgevaardigde van de KAPD naar het EKKI in 1920, en naar het Derde Congres van de Communistische Internationale in 1921, zag hij hoe de arbeiders in de *Prochoroff* textielfabriek en de gigantische *Putilov* metaalfabriek machteloos stonden ten opzichte van de chaos die de Bolsjewieken aanrichtten in het bedrijfsleven en vooral hoe de loonarbeid was blijven voortbestaan. ⁶

Illustratie 1: Jan Appel (1890 – 1985), nam het initiatief tot de *Grondbeginselen*. Foto: Maastricht, 1978 (Bron: A.A.A.P.)

Uit een interview met Paul Mattick blijkt dat hij en Jan Appel in het Duitse Roergebied in de nadagen van de revolutionaire golf met elkaar in contact waren. Jan Appel werd wegens de beroving van een zwarthandelaar door de politie opgepakt. Zijn kameraden van de KAPD waren bezorgd dat hij herkend zou worden als een door de politie gezochte revolutionair; wegens de kaping van een schip naar Rusland in 1920 was hij tot een langdurige gevangenisstraf veroordeeld. Gewapend met pistolen en handgranaten verschenen Appels kameraden, waaronder Paul Mattick, in de rechtszaal, klaar om hem zo nodig te bevrijden. Het was niet

5) [Jan Appel \(1890-1985\)](#).

6) Aantekeningen van een gesprek van F.O. met Appel rond 1977 (collectie AAAP).

nodig; hij werd niet herkend als 'kaper' en aanvankelijk slechts veroordeeld tot een korte gevangenisstraf ⁷. In de gevangenis kreeg Appel toegang tot "Das Kapital" en kon hij zijn ideeën uitwerken en bijeenprokkelen aan de hand van Marx' fragmenten over de overgangperiode. Later werd hij alsnog herkend en moest hij in Hamburg een zware gevangenisstraf wegens 'kaping' uitzitten. Na een algemene amnestie kwam hij vrij en emigreerde hij rond de jaarwisseling 1925-1926 naar Nederland om voor scheepswerf *Conrad* in Haarlem te gaan werken. Zijn aantekeningen voor wat de *Grondbeginselen* zouden worden, nam Appel mee naar Nederland. In 1926 presenteerde hij op twee bijeenkomsten zijn ideeën over een communistische productie en distributie. De eerste, waar Appel een inleiding hield, met Pinksteren en een tweede bijeenkomst twee weken later. Deelnemers waren enkele leden en ex-leden van de KAPN: Henk Canne Meijer, Piet Coerman (Bussum), ir. Jordens (KAPN-afdeling Zwolle) en Herman Gorter. Laatste reageerde uiterst kritisch. Gorter beriep zich op Lenins "Staat en revolutie" en vond dat de productie geregeld moest worden zoals bij de post en de spoorwegen. Volgens Appel werd Gorter zo geëmotioneerd dat hij bij anderen informeerde wat er met Gorter aan de hand was. Gorter was toen al ziek. ⁸ Op 15 september 1927 overleed hij. Daarna werd de GIC gevormd, met vooral Coerman, Canne Meijer, Appel en Herman de Beer. De GIC werkte de grondtekst van Jan Appel verder uit, waarbij Canne Meijer de tekst verzorgde.

Drie voorstudies

Dit leidde allereerst tot drie voorstudies, waarvan delen werden opgenomen in de eerste gedrukte uitgave van de tekst, die in 1930 in het Duits te

7) Plutte, Geoffroy (Hrsg.) *Die Revolution war für mich ein großes Abenteuer. Paul Mattick in Gespräch mit Michael Buckmiller*. Münster, 2013. S. 41/43.

La révolution fut une belle aventure : Des rues de Berlin en révolte aux mouvements radicaux américains (1918-1934) / Paul Mattick; traduit de l'allemand par Laure Batier et Marc Geoffroy; préface de Gary Roth; notes de Charles Reeve. – Montreuil : L'Echappée, 2013. – 190 p.

8) Op basis van aantekeningen van een gesprek van F.O. met Appel rond 1977 (collectie AAAP).

Berlijn door de *Allgemeine Arbeiter Union* werd uitgegeven. Deze voorstudies zijn uiterst belangrijk omdat daarin duidelijker dan in de uitgave van de hoofdstuk in 1930 het politieke kader van de *Grondbeginselen* naar voren komt.

De brontekst van Jan Appel verscheen in 1928 in drie afleveringen in *Klassenstrijd* onder het pseudoniem Piet de Bruin als "Aantekeningen over communistische economie". De tekst verwijst meteen naar de praktische ervaring van de revolutie in Rusland:

*"De pogingen die in Rusland zijn gedaan, het communisme op te bouwen, hebben een gebied binnen de gezichtskring van de praktijk gebracht, dat vroeger alleen vanuit de theorie behandeld kon worden. Rusland heeft getracht het economische leven, voor zover het de industrie betreft, naar communistische beginselen op te bouwen ... en heeft daarin volkomen gefaald."*⁹

Als tweede publiceerde de GIC een studie over het probleem van de verhouding tussen industrie en agrarische sector, en daarmee tussen arbeiders en boeren, een belangrijk struikelblok in de Russische Revolutie. De GIC vulde de Russische ervaring aan met de houding van boeren in de Duitse Revolutie. Uit deze studie trekt de GIC de volgende belangrijke politieke conclusie:

*"De sociale revolutie welke het communisme ziet als het leggen van een nieuwe bewegingswet voor de productencirculatie, heeft de boeren echter wel wat te bieden. Behalve de bevrijding van alle pachten, hypotheek en bedrijfsschulden, brengt de gelijkmatige verdeling van het maatschappelijk product de directe volkomen gelijkstelling van stad en land, wat in de praktijk op een bevoordeling van de boer uitloopt. Het landbouwproletariaat, deze paria's der kapitalistische samenleving, maakt echter een geweldige sprong vooruit, zodat het er alle belang bij heeft, de landbouw bij de communistische productie in te schakelen."*¹⁰

9) Zie een korte presentatie in [Een onbekende tekst van Jan Appel over de 'associatie van vrije en gelijke producenten'](#) of de volledige oorspronkelijke tekst van [Aantekeningen over communistische economie](#).

10) GIC, [Ontwikkelingslijnen in de landbouw \(Ontwikkeling van het boerenbedrijf\)](#), 1930. Zie voor recente stellingnames [over het agrarische vraagstuk](#).

Deze benadering van de boeren is een geheel andere dan de wisselende houding die de Bolsjewiki aannamen: vlak voor Oktober 1917 paaieren met verdeling van het grootgrondbezit over de boeren, na de revolutie gedwongen voedselleveranties, tijdens de periode van de NEP concessies aan het privébezit van grond, tenslotte onder Stalin gedwongen *collectivisaties* en daarmee blijvende problemen met de voedselvoorziening. Bovenstaande politieke perspectief werd door de GIC afgeleid van haar onderzoek van recente ontwikkelingen in de agrarische sector. Dit onderwerp sloot aan bij een oude discussie binnen de Nederlandse sociaal-democratie van voor de Eerste Wereldoorlog,¹¹ en bij Gorters bekende opmerkingen over de het betrekkelijke belang van de boeren in de revolutie in Oost en in West in zijn *Open brief aan partijgenoot Lenin*. Dat onderzoek bracht de GIC tot het volgende inzicht:

"(...) dat de huidige agricultuur door specialisatie gekenmerkt is en dus volkomen tot de 'waren'-productie is overgegaan. Het opvoeren van de productiviteit kon door de moderne techniek tot stand komen, zonder concentratie van de bedrijven in één hand. Daarmee loopt parallel de ontwikkeling van de landbouwcoöperaties, die de bedrijven onderling verbinden door belangengemeenschappen, waarbij de boeren echter veelal hun 'vrijheid' (bijvoorbeeld veelal de beschikking over hun product) verliezen. Het is typisch, ofschoon zeer begrijpelijk dat de huidige arbeidersbeweging deze kapitalistische ontwikkeling in de landbouw niet zien wil. Begrijpelijk, omdat deze groeilijnen niet in hun staatscommunistische theorie passen. Het boerenbedrijf is vermaatschappelijkt, de boerenbedrijven zijn aaneengesmeed en treden collectief op en nochtans lenen ze zich absoluut niet voor staatsbeheer. De z.g. socialistische arbeidersbeweging concludeert daaruit natuurlijk niet, dat haar staatscommunistische theorie fout is, maar ze besluit tot de onmogelijkheid van het communisme, zolang de landbouw zich niet ontwikkelt langs de lijnen, die ze deze volgens scholastisch Marxisme meent te moeten voorschrijven.(...) Het standpunt dat

11) Zie [Eenige opmerkingen bij de voorstellen van de agrarische commissie](#) / Ant[on]. Pannekoek [Met een antwoord van H. Gorter], in: De Nieuwe Tijd, 9e Jg., 1904, p. 409-420.

de Groep van Internationale Communisten ten opzichte van het wezen der proletarische revolutie inneemt, ontspringt voor een niet gering deel uit de ontwikkeling, die het boerenbedrijf in de hoogkapitalistische landen genomen heeft. Juist het feit, dat de landbouw volkomen bij de maatschappelijke arbeid is ingeschakeld, dat de landbouw in het proces van maatschappelijke deelarheid is opgenomen, dat de landbouw tot de industriële productie is overgegaan en zich desondanks toch niet organisch in het 'socialisme' of 'communisme' laat opnemen, doet sterke twijfel rijzen aan de hechtheid van de 'communistische' theorieën. De hele 'nationalisatie'- of 'socialisatie'-theorieën blijken dan ook niet anders te zijn, dan een reformistisch ombuigen van de proletarische doelstellingen." ¹²

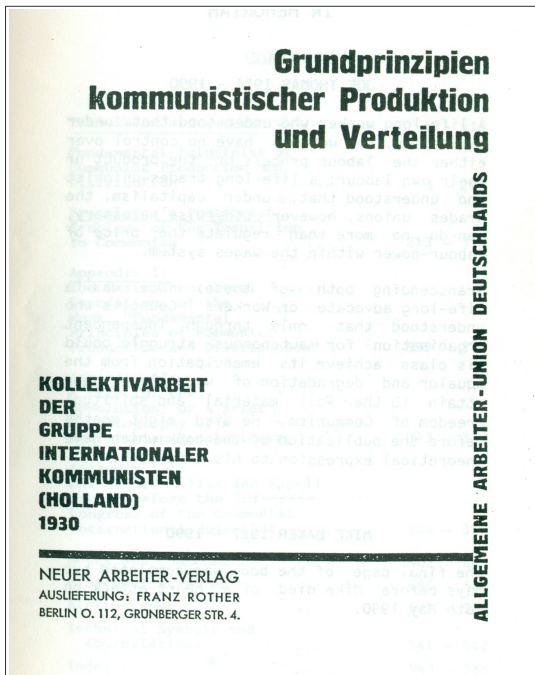
De derde voorstudie van de GIC werd pas in 1932 in het Nederland uitgegeven als brochure *Marxisme en staatscommunisme; het afsterven van de staat* ¹³. Jan Appel publiceerde deze tekst al in 1927 in het Duits. In *Marxisme en staatscommunisme* bekritiseert de GIC de door Lenin in *Staat en revolutie* van het reformisme overgenomen identificatie van nationalisaties met socialisaties, en staatskapitalisme met socialisme. Tegenover de versterking van de staat die daaruit volgde, en die in strijd was met Lenin's verwachting van het afsterven van de staat, houdt de GIC vast aan Marx' standpunt van overname van de productiemiddelen door de associatie van vrije en gelijke producenten, dat wil zeggen door de arbeidersraden. Voor de GIC is het dan ook niet meer dan vanzelfsprekend dat de arbeidersraden hun dictatuur over de maatschappij ook in economisch opzicht zelf uitoefenen, namelijk door als associatie van vrije en gelijke producenten productie en distributie te beheersen. Op deze wijze is het ook mogelijk dat met de verdere ontwikkeling van het communisme deze dictatuur ('proletarische staat') inderdaad afsterft.

12) GIC, [Ontwikkellingslijnen in de landbouw](#) ([Ontwikkeling van het boerenbedrijf](#)), 1930.

13) GIC, [Marxisme en staatscommunisme; Het afsterven van de staat](#). Voor de bron van de oorspronkelijke Duitse uitgave zie noot 1.

2. Misverstanden en anti-kritiek

In het voorafgaande werd gewezen op de misverstanden die in de loop van de tijd zijn ontstaan door gebrekkige vertalingen en samenvattingen van de *Grundbeginselen* en door onbekendheid met de drie voorstudies. Dit deel presenteert de belangrijkste van deze misverstanden en zet deze recht met verwijzingen naar de versie van 1935 van de *Grundbeginselen*.

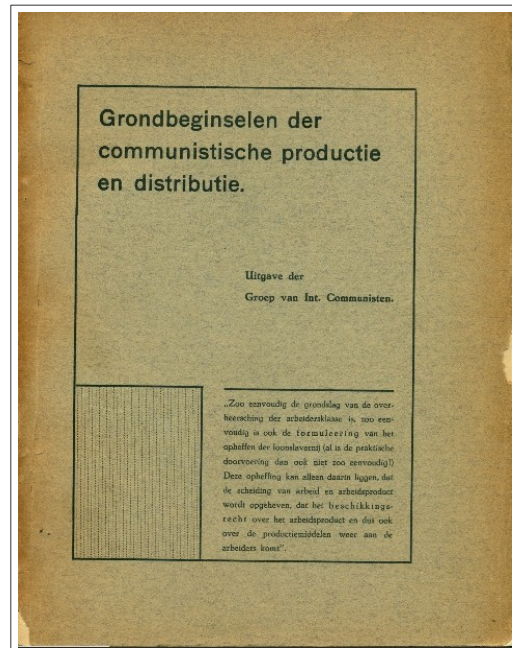
Illustratie 2: Voorblad van de eerste uitgave van *Grundprinzipien* (A.A.U.D., Berlijn, 1930)

De eerste kritiek was die van van Herman Gorter op de presentatie van Jan Appels eerste opzet. Deze kritiek is helaas slechts mondeling overgeleverd. Gorters beroep van 1926 op Lenins *Staat en revolutie* voor zijn standpunt dat de productie geregeld dient te worden zoals bij de post en de spoorwegen, is beantwoord met Appels kritiek op Lenin in de oorspronkelijke Duitse versie van 1927 van *Marxisme en staatscommunisme; het afsterven van de staat*.¹

1) GIC, [Marxisme en staatscommunisme; Het afsterven van de staat](#). Voor de bron van de oorspronkelijke Duitse uitgave zie noot 1 in deel 1.

Veronderstelde absolute gelijkheidsidealen

Anton Pannekoek was aanvankelijk ook sceptisch en wilde geen inleiding schrijven bij wat hij dacht dat een utopisch plan zou zijn. Na lezing bleek dat mee te vallen; het was meer een kritiek op de opvatting dat de organisatie van de productie van

Illustratie 3: Voorblad van de tweede, herziene en aangevulde uitgave in het Nederlands (G.I.C., januari 1935)

de staat moest uitgaan.² In zijn *Arbeidersraden* (1946) besteedde Pannekoek tien pagina's aan een samenvatting van de *Grundbeginselen*.³ In zijn standaardwerk over de Hollandse en Duitse Linkerzijde stelt Bourrinet, dat Pannekoek in *De Arbeidersraden* de *Grundbeginselen* 'impliciet' bekritiseert. Naast vele andere misvattingen die slechts aantonen dat de auteur de in 1935 voor het laatst herziene versie van de *Grundbeginselen* niet kent, gaat Bourrinet er ten onrechte van uit van dat de GIC een absoluut idee van 'rechtvaardigheid' en 'gelijke verdeling' hanteert.⁴

2) Anton Pannekoek *Herinneringen*, 1982, [blz. 215](#).

3) Anton Pannekoek *De arbeidersraden*, 1946: [Bedrijfsorganisatie en Maatschappelijke organisatie](#), blz. 12/22.

4) Zie voor de meest recente, deels herschreven uitgave *The Dutch and German Communist Left (1900-68)*, Brill, p.

In zijn inleiding tot de heruitgave van de eerste Duitse druk ging Paul Mattick in 1970 reeds kritisch in op de verdeling op basis van gewerkte arbeidsuren die de GIC voorstelt aan het begin van de overgangperiode. Daarnaast bevat deze tekst van Mattick allerlei interessante punten voor een discussie, die het kader van deze tekst te buiten gaan. De door Mattick genoemde *“mogelijke misstanden van een aan de arbeidstijd verbonden verdeling”*, namelijk dat ondanks formele gelijkheid geen sprake is van werkelijke gelijkheid van arbeid, noch van de levensomstandigheden van arbeiders, waren de GIC echter even bekend als Marx, net als de wezenlijke oplossing, de ontwikkeling naar een hoger stadium van het communisme waarin het nemen naar behoefte en het geven naar vermogen voorop staat. Mattick lijkt het zich wat gemakkelijk te maken door te vooronderstellen dat *“in de hoogontwikkelde kapitalistische landen (...) de maatschappelijke productiekrachten voldoende ontwikkeld zijn om een overvloed aan consumptiegoederen te produceren”* en *“dat onder de voorwaarden van een communistische productie een overvloed aan consumptiegoederen kan worden voortgebracht, die een berekening van de individuele aandelen [in de gemeenschappelijke arbeid] overbodig maakt.”*⁵

Ten eerste weten we niet welke verwoestingen de vernietiging van het milieu, de imperialistische oorlogen, de economische crises en de burgeroorlog tussen kapitaal en arbeid een zegevierende arbeidersklasse als erfenis van het kapitalisme zal aantreffen. Ten tweede stelt Mattick zich niet de vraag *“Wie zal er werken als consumeren gratis is?”* Het plaatsmaken van schaarste voor overvloed in de hogere vormen van het communisme is niet alleen een kwestie van de ontwikkeling van technische productiekrachten. De revolutie is ook

358/363. Zie ook Corvo's recensie [Council communism or councilism? - The period of transition](#). Bourrinet werkt aan een verder herziene uitgave in het Frans, zie [Pantopolis](#). De eerste uitgave van deze doctoraalscriptie is ook door de IKS verspreid als zogenaamd haar eigen 'collectief werk'.

5) Voor een vertaling zie [Inleiding / Paul Mattick](#). Voor de volledige Duitse tekst zie: [Einleitung / Paul Mattick](#).

'zelfopvoeding' van de menselijke productiekrachten, waarmee het proletariaat *“zich van heel de oude troep [kan] bevrijden en in staat kan zijn de maatschappij op een nieuwe grondslag te stellen.”*⁶

Binnen de groep *Daad & Gedachte* ontstonden – op de smalle basis van een eigen samenvatting van de *Grondbeginselen* – eind jaren 1970 discussies in verband met de feitelijke ongelijkheden die optreden bij beloning op basis van het arbeidsuur. Naast op zich interessante voorstellen tot compensatie van deze ongelijkheden, kwamen hier echter de in de groep heersende 'gelijkheids-' idealen naar voren, die in het geschrift van de GIC ontbreken.⁷

In het begin van de overgangperiode, wanneer we te maken hebben met een maatschappij die nog kenmerken van het kapitalisme vertoont, heeft het woord 'vrijheid' in de 'associatie van vrije en gelijke producenten' een negatieve betekenis, namelijk als tegenhanger van onderdrukking, en nog niet die van vrije ontplooiing van individueel unieke eigenschappen. Op dezelfde wijze herinnert het woord 'gelijkheid' er in de periode onmiddellijk na de proletarische revolutie aan dat in “gelijke producenten” het formeel gelijkheidsbegrip uit het burgerlijke recht allerlei werkelijke vormen van ongelijkheid verbergt. De kwestie van gelijkheid wordt in de *Grondbeginselen* behandeld in de aangevulde Nederlandse tweede editie van 1935, in hfdst. IX onder het kopje *“Rechtvaardige” verdeling?*:

“Bij communistische productie verlangen we dus, dat de arbeidstijd de maatstaf voor de consumptie zal zijn. Iedere arbeider bepaalt door zijn arbeid tegelijk zijn aandeel in de maatschappelijke voorraden consumptiegoederen.

Of zoals Marx zegt: 'De producent krijgt van de samenleving een aanwijzing, dat hij zo en zoveel arbeid geleverd heeft (na aftrek van zijn arbeid voor het maatschappelijk fonds) en onttrekt met deze aanwijzing zoveel aan de maatschappelijke voorraden consumptiemiddelen, als evenveel arbeid kost.

6) Marx/Engels, [De Duitse ideologie](#).

7) Daad & Gedachte *Maar hoe dan? Enige gedachten over een socialistische samenleving*: [Discussie](#).

Dezelfde hoeveelheid arbeid, die hij de samenleving in de een of andere vorm gegeven heeft, krijgt hij in andere vorm terug.' (Zie het eind van hoofdstuk III.).

Zeer ten onrechte wordt dit wel eens als een 'rechtvaardige' verdeling van het maatschappelijk product opgevat. En dat is dan in zoverre juist, dat niemand met nietsdoen aan de kost kan komen, zoals de couponnetjes-knippers. Maar daarmee is de rechtvaardigheid dan ook uitgeput. Op het eerste gezicht lijkt het zeer rechtvaardig, dat alle loonverschillen worden opgeheven en alle functies in het maatschappelijk leven, zowel van hoofd- als van handarbeid, dezelfde rechten geven op de maatschappelijke voorraden. Maar bij nadere beschouwing werkt dit gelijke recht zeer onrechtvaardig.

Neem twee arbeiders, die beiden hun beste krachten aan de maatschappij geven. Maar de een is ongetrouwd, terwijl de ander een gezin met vijf kinderen heeft. Weer een ander is gehuwd, terwijl man en vrouw beiden werken, zodat ze een 'dubbel' inkomen hebben.⁸ Met andere woorden: het gelijke recht op de maatschappelijke voorraden wordt in de praktische consumptie tot groot onrecht.

De verdeling van de goederen naar de maatstaf van de arbeidstijd kan dus nooit uit de rechtvaardigheid afgeleid worden. Aan de maatstaf van de arbeidstijd kleven dezelfde onvolkomenheden als aan iedere maatstaf. Dat wil zeggen: een rechtvaardige maatstaf bestaat niet en kan nooit bestaan. Welke maatstaf men ook kiest, ze zal altijd onrechtvaardig moeten zijn. En wel, omdat het gebruik van een maatstaf betekent het negeren van de individuele verschillen in de behoeften. De één heeft weinig behoeften, de ander veel. De één kan daardoor al zijn behoeften met zijn aanwijzingen op de voorraden rijkelijk bevredigen, de ander moet zich daarbij nog allerlei onzegggen. Ze geven hun hele wezen aan de samenleving, en toch

8) Opmerking van F.C.: Dit voorbeeld suggereert ten onrechte dat het burgerlijke huwelijk en het burgerlijke gezin in de overgangperiode zullen blijven voortbestaan. Daarentegen zullen de communisten een individualisering van inkomens voorstellen die ervoor zorgt dat degenen die samen een consumptie-huishouding vormen, dit uitsluitend doen uit persoonlijke affectie en niet gedwongen door onderlinge economische afhankelijkheid.

kan de één zijn behoeften wel bevredigen en de ander niet.

Dit is de onvolkomenheid, die iedere maatstaf eigen is. Het aanleggen van een maatstaf bij de consumptie wordt daardoor juist de uitdrukking van de ongelijkmatigheid in de consumptie.

De eis van gelijk recht op de maatschappelijke voorraden heeft dus niets te maken met rechtvaardigheid. Het is dan ook een politieke eis bij uitnemendheid, die we als loonarbeider stellen. Voor ons is de opheffing van de loonarbeid het centrale punt van de proletarische omwenteling. Zolang niet de arbeid de maatstaf voor de consumptie is, zolang is er een 'loon', het moge hoog of laag zijn. In ieder geval is er geen direct verband tussen de voortgebrachte goederenrijkdom en dit loon. Daarom moet de leiding van de productie, de verdeling van de goederen en daarmee tevens de voortgebrachte meerwaarde op 'hogere instanties' overgaan. Is de arbeidstijd de maatstaf voor de individuele consumptie, dan wil dat niet anders zeggen, dan dat de loonarbeid is afgeschaft, dat er geen meerwaardevorming plaatsvindt en dat er dus geen 'hogere instanties' nodig zijn, om 'het volksinkomen' te verdelen.

De eis van gelijk recht op de maatschappelijke voorraden steunt dus geenszins op de 'rechtvaardigheid' of op enigerlei morele waardering. Het steunt op de overtuiging, dat alleen op deze wijze de loonarbeiders de zeggenschap over het bedrijfsleven kunnen houden. Op de 'onrechtvaardigheid' van het gelijke recht begint de communistische maatschappij zich te ontwikkelen."⁹

Onbegrip van het politieke kader

Uit de hoek van de Italiaanse Linkerzijde in ballingschap is een meer politieke kritiek gekomen op de *Grondbeginselen*. Mitchell miskent 1936-1937 in een uiterst lange beschouwing in *Bilan* echter de politieke vooronderstellingen die in de voorstudies en ook in de uitgave van 1935 van de *Grondbeginselen* zijn te vinden. Daardoor staat zijn conclusie gedeeltelijk gelijk aan het intrappen van een open deur:

9) Uit de *Grondbeginselen* in de meer complete Nederlandse tweede editie van 1935, hfdst. IX onder het kopje "[Rechtvaardige' verdeling?](#)"

*“In de volgende revolutie zal het proletariaat winnen, ongeacht zijn culturele onvolwassenheid en economische tekortkomingen, op voorwaarde dat het niet inzet op de ‘opbouw van het socialisme’, maar op de ontwikkeling van de internationale burgeroorlog.”*¹⁰

Hennaut had voor *Bilan* eerder, in 1936, een Franstalige samenvatting gemaakt. Met kennis van de Nederlandse uitgave formuleerde Hennaut in 1935 in *Bilan* veel voorzichtiger en preciezer waar het in *Bilan* om ging, namelijk de kwestie van de *proletarische staat*:

*“(…) dat een revolutie hoe ‘rijp’ dan ook, nooit een mechanisch proces kan zijn. Het is mogelijk dat dit ook niet de opvatting onzer Hollandse kameraden is en dat de leemte die wij aanwijzen slechts voortkomt uit de noodzaak om te abstraheren, om zo te zeggen, en om voor de duidelijkheid van de uiteenzetting de economische ontwikkeling als volkomen gescheiden van het politieke ingrijpen voor te stellen, maar het is desondanks van belang om meer klaarheid in dit opzicht te brengen. Het is waar, dat zij ergens verklaren, dat de staat noodzakelijk blijft voor het proletariaat ná de machtsovername. Het gaat dan om een ‘staat’ van bijzonder karakter, die in werkelijkheid geen staat meer is, zoals Lenin, na Marx, het overigens aantoonde. Het gaat om een staat, die ‘niet anders dan afsterven kan’, terwijl het marxisme heeft doen uitkomen dat de staat altijd het onderdrukkingsmiddel is van de ene klasse over de andere. Het is mogelijk, dat men ter wille van de duidelijkheid van de uiteenzetting de uitdrukking ‘proletarische staat’ door een juistere zou moeten vervangen. Maar, met deze uitleggingen zal men onze kritiek begrijpen. De uiteenzetting van de Hollanders verklaart de noodzakelijkheid van een ‘proletarische staat’ die niet zal kunnen ontkomen aan haar functie van instrument ter onderdrukking van de contrarevolutie.”*¹¹

De Italiaanse Linkerzijde heeft in *Bilan* en *Internationalisme* interessante standpunten gepubliceerd over de staat in de

overgangperiode. Helaas loopt de discussie tussen de standpunten van de Italiaanse en de Hollandse Communistische Linkerzijde al decennia vast op miskenning van het politieke kader dat de GIC hanteerde.¹² Een deel van deze hardnekkige misverstanden zijn verspreid door Gilles Dauvé.

Na Mei 1968 werd de Duits-Hollandse Linkerzijde herontdekt in Frankrijk. Deze herontdekking stond in de schaduw van kleinburgerlijke en ambachtelijke illusies over een economisch ‘arbeiderszelfbeheer’ van geïsoleerde bezette bedrijven – bijvoorbeeld de horlogefabriek LIP - binnen het kapitalisme. Nadat enkele radencommunistische teksten voor het eerst waren vertaald, of opnieuw gepubliceerd uit tot dan toe obscure bronnen, verscheen van Authier en Barrot (de laatste is een pseudoniem van Gilles Dauvé) in 1976 een eerste Franstalige geschiedenis van *“La gauche Communiste en Allemagne 1918-1921”*. In hun inleiding namen de auteurs de kritiek van Bordiga over die veronderstelde dat de Duitse Linkerzijde geobsedeerd was door organisatievormen (raden, partij), hetgeen ten koste zou gaan van de inhoud daarvan, het communistische programma. Bordiga benadrukte dat zolang de heersende Russische Communistische Partij maar ‘programmatisch’ vasthield aan de wereldrevolutie, in Rusland sprake zou zijn van een dictatuur van het proletariaat.¹³ Bordiga identificeerde staatskapitalisme niet met socialisme, zoals Lenin voor de Oktoberrevolutie deed in *Staat en revolutie*. Bordiga beriep zich op de uitspraken van Lenin ten tijde van de strijd tegen de Linkse Communisten en later ter verdediging van de NEP. Een kritischer geworden Lenin verdedigde na de Oktoberrevolutie het staatskapitalisme als een economische vooruitgang in de richting van socialisme, maar kwalificeerde het wel degelijk als kapitalisme. Ten opzicht van deze niet onbelangrijke subtiliteiten in de verdediging door Lenin en Bordiga van het staatskapitalisme, is het van belang om te

10) Mitchell, [Problèmes de la période de transition](#).

11) A. Hennaut, [De Nederlandse Internationale Communisten over het program van de proletarische revolutie](#). Zie ook Hennaut, [Samenvatting van de Grondbeginselen](#), 1935.

12) Reader ‘G.I.C. Grondbeginselen der communistische productie’ [I. De politieke randvoorwaarden](#).

13) Zie met name *Bilan d’une révolution* (1967, 1991), conclusie van deel I, [Les grandes leçons d’Octobre 1917](#).

benadrukken dat Bordiga de leninistische substitutie van de massa-activiteit en massa-organisatie van de klasse door de minderheidsorganisatie van de partij aanvaardde, terwijl de Hollandse en Duitse Linkerzijde vasthield aan de opvatting van de arbeidersraden als massa-organen van de dictatuur van het proletariaat. Dit standpunt wordt door de substitutionistische bril van het Bordigisme echter in leninistische stijl afgedaan als het stellen van de organisatievorm boven de programmatische inhoud, zo niet kortweg als 'economisme'. Met een bordigistisch beroep op het primaat van het Programma, kwalificeerden Authier en Barrot de Duitse Hollandse Linkerzijde in haar geheel als 'radenistisch',¹⁴ waarmee ze deze ontzegden 'communistisch' te zijn.

De belangrijkste misdaad die de GIC in de ogen van Authier en Barrot pleegde, is haar voorstel om het maatschappelijke gemiddeld arbeidsuur te introduceren als rekeneenheid in een economie die nog schaarste kent. Door een algemene rekeneenheid te introduceren, zou de waardeverhouding in stand blijven. Om dit te staven beroepen ze zich op Bordiga, die als enige langdurig herhaald zou hebben dat het communisme elke waarde overstijgt. Rekenen zou slechts betrekking hebben op fysieke hoeveelheden, "maar niet om te kwantificeren, een ruil te reguleren die niet meer bestaat".¹⁵ Daarbij verwijzen Authier en Barrot naar twee fragmenten van diens omvangrijke werk over "De economische en sociale structuur van het tegenwoordige Rusland".¹⁶ Deze fragmenten zeggen echter slechts ten eerste dat in het socialisme de accumulatie van waarde zal worden vervangen door een productie van gebruikswaarden (p. 191). Ten tweede stelt Bordiga vast dat de Bolsjewiki in hun planning geld als rekenmiddel toepasten, en geeft hij Boecharin gelijk waar deze een voorkeur uitspreekt voor planning in natura of in fysieke

14) Authier/Barrot, "*La Gauche Communiste en Allemagne 1918 – 1921*", Parijs, 1976 p. 18. [English translation](#).

15) Idem, p. 227. [English translation](#).

16) Bordiga, "*Structure économique en sociale de la Russie d'aujourd'hui. II Développement des rapports de production après la révolution bolchevique*", Parijs, z.j.

hoeveelheden (p. 205). De Bolsjewiki pasten deze planning in natura toe tijdens het Oorlogscommunisme, een algemeen erkende totale mislukking, waarna de NEP werd ingevoerd. De planning in natura werd door de GIC in *Grundbeginselen* geanalyseerd¹⁷.

Als tweede argument tegen het arbeidsuur als rekeneenheid wijzen Authier en Barrot op Marx' kritiek op Proudhon. In 2013 toonde David Adam echter aan dat de voorstellen van de GIC geheel in overeenstemming zijn met Marx. Barrot/Dauvé had zich inmiddels in zijn politieke avonturen¹⁸ ontwikkeld tot belangrijkste ideoloog van de 'communisatie'-stroming. Geconfronteerd met Adams betoog keerde Dauvé Marx de rug toe:

*"In [Marx's Critique of Socialist Labor-Money Schemes & the Myth of Council Communism's Proudhonism](#), libcom, 2013, weerlegt David Adam mijn vroegere kritiek op de radenistische visie van het communisme met het argument dat de opvatting van de GIC van de waarde dezelfde is als die van Marx. De discussie wordt, buiten de schuld van D. Adam of mij, tamelijk lastig, de kwestie is gewoon ingewikkeld. In het verleden wilde ik de GIC verwerpen met beroep op Marx' analyse van de waarde, vooral met verwijzing naar de 'Grundrisse'. Mijn punt is nu dat in Marx' visie zelf iets hogelijk ter discussie staat, zowel in 'Het kapitaal' als in de 'Grundrisse', en dat de GIC Marx op de voet volgde en dat dit verkeerd was: arbeidstijd is verre van een nuttig en rechtvaardig meetinstrument, arbeidstijd is kapitalistisch bloed. Dit is meer dan een oorzakelijk verband: arbeidstijd is de substantie van waarde. Marx was inderdaad een voorloper van het radenistische project."*¹⁹

Volledigheidshalve zij hier tot slot vermeld dat Bordiga's werk over "De economische en sociale structuur van het tegenwoordige Rusland" een

17) Zie *Grundbeginselen*, in hfdst II [De distributie van productiemiddelen en consumptie in natura als bolsjewistisch ideaal](#) en hfdst XII [De opheffing van de markt](#).

18) Zie voor deze onverkwikkelijke geschiedenis Bourrinet, [Dictionnaire biographique d'un courant internationaliste](#) lemma Dauvé.

19) Gilles Dauvé, "[Value, time and communism: re-reading Marx](#)".

hoofdstuk bevat waarin hij terugvalt op de *arbeidsbonnen* (met daarop het aantal gewerkte uren) die Marx in zijn "Kritiek op het Programma van Gotha" voorstelde als recht op consumptie in het eerste stadium van de socialistische maatschappij. Bordiga zegt dat hij in de Sovjet-Unie allerlei puur kapitalistische categorieën is tegengekomen, geld, besparingen, banktegoeden, rente, kredietpapier, maar nooit deze *arbeidsbonnen*.²⁰ Daarmee is Dauvé's beroep op Bordiga op zijn minst twijfelachtig.

Genoeg over hardnekkig onbegrip van de Grondbeginselen uit gebrek aan kennis van de tekst, vooral in het Franse taalgebied. Laten we de GIC tenslotte zelf aan het woord.

De economische dictatuur van het proletariaat

Onder het kopje 'De economische dictatuur van het proletariaat' gaf de GIC in haar uitgave van 1935 van *Grondbeginselen* haar politieke visie:

"Tenslotte moeten we nog een enkel woord wijden aan de dictatuur van het proletariaat. Deze dictatuur is voor ons een vanzelfsprekendheid, iets waarover men feitelijk niet in het bijzonder hoeft te spreken, omdat de doorvoering van het communistisch bedrijfsleven niet anders dan de dictatuur van het proletariaat is. De doorvoering van het communistisch bedrijfsleven wil niets anders zeggen, dan de afschaffing van de loonarbeid, de doorvoering van het gelijke recht voor alle producenten op de maatschappelijke voorraden. Dat is de opheffing van alle voorrechten van bepaalde klassen. Het communistisch bedrijfsleven geeft niemand het recht, zich te verrijken ten koste van de arbeid van anderen. Wie niet werkt zal niet eten. De doorvoering van deze beginselen is in het geheel niet 'democratisch'. De arbeidersklasse voert het door in de heftigste, bloedige strijd. Van een 'democratie' in de zin van de samenwerking van de klassen, zoals we deze op het ogenblik in het parlementaire en vakverenigingsstelsel kennen, kan daarbij geen sprake zijn.

Bekijken we deze dictatuur van het proletariaat echter vanuit de omvorming van de sociale verhoudingen, vanuit de wederkerige betrekkingen van de mensen, dan is deze dictatuur de werkelijke verovering van de democratie. Het communisme wil niet anders zeggen, dan dat de mensheid tot een hogere cultuurtrap

overgaat, doordat alle maatschappelijke functies onder de directe leiding en controle van alle werkenden komt [komen] te staan, en [zij] daarmee hun lot in eigen handen nemen. Dat wil zeggen: de democratie is tot levensbeginsel van de samenleving geworden. Daarom is een wezenlijke democratie, die haar wortels vindt in het beheer van het maatschappelijk leven door de werkende massa's precies hetzelfde als de dictatuur van het proletariaat.

Het was alweer aan Rusland voorbehouden, om van deze dictatuur een karikatuur te maken, door de dictatuur van de bolsjewistische partij voor de dictatuur van de proletarische klasse uit te geven. Daarmee wordt de deur voor een werkelijke proletarische democratie, het beheer en de leiding van het maatschappelijk leven door de massa's zelf, gesloten. De dictatuur van een partij is de vorm, waarin de dictatuur van het proletariaat in werkelijkheid wordt verhinderd.

Naast de sociale betekenis van de dictatuur vatten we zijn economische inhoud in het oog. Op economisch gebied werkt de dictatuur zich zodanig uit, dat hij de nieuwe maatschappelijke regels, waarnaar het bedrijfsleven verloopt, tot algemene geldigheid brengt. De arbeiders kunnen alle maatschappelijke werkzaamheden zelf bij het communistisch bedrijfsleven inschakelen, door zijn beginselen te aanvaarden, door de productie voor de gemeenschap, onder verantwoording aan de gemeenschap, door te voeren. Alle tezamen voeren de communistische productie door.

Het ligt voor de hand, dat verschillende delen van het boerenbedrijf zich niet direct naar de regels van het communistisch bedrijfsleven zullen voegen, dat is, zich niet bij de communistische gemeenschap aansluiten. Ook is het waarschijnlijk dat verschillende arbeiders het communisme dusdanig zullen opvatten, dat ze de bedrijven wel zelfstandig willen beheren, maar niet onder controle van de samenleving. In de plaats van de private kapitalist van vroeger treedt de bedrijfsorganisatie als 'kapitalist' op.

De economische dictatuur heeft daarbij de bijzondere functie het bedrijfsleven naar de algemene regels te ordenen, waarbij de maatschappelijke boekhouding in het algemene girokantoor een belangrijke functie vervult. In de maatschappelijke boekhouding vinden we de registratie van de goederenstroom binnen het communistisch bedrijfsleven. Dat wil niet anders zeggen, dan dat degenen, die niet bij de maatschappelijke boekhouding zijn aangesloten ook geen grondstoffen kunnen krijgen. Want in het communisme wordt niets 'gekocht' of 'verkocht'. De producenten

20) Bordiga, idem, *Le 'bon' de Marx*, p. 221 e.v.

kunnen alleen goederen en grondstoffen van de gemeenschap krijgen ter verdere distributie of ter verdere bewerking. Wie zijn arbeid echter niet in het maatschappelijk geregelde arbeidsproces wil inschakelen, sluit daarmee zichzelf van de communistische gemeenschap uit. Zo voert deze economische dictatuur tot een zelforganisatie van alle producenten, ongeacht of dat klein- of grootbedrijf is, of het industrieel of agrarisch is. Deze dictatuur heft zich zelf ook inderdaad direct op, zodra de producenten hun arbeid bij het maatschappelijk proces inschakelen en werken onder de beginselen van de afschaffing van de loonarbeid en maatschappelijke controle. Dit is dan ook een dictatuur, die inderdaad vanzelf 'afsterft', zodra het hele maatschappelijke leven op de nieuwe grondslagen van de afschaffing van de loonarbeid staat. Het is tevens een dictatuur, die zich niet op de punt van de bajonet voltrekt, maar die door de economische bewegingswetten van het communisme wordt doorgevoerd. Niet 'de staat' voert deze economische dictatuur door, maar iets dat machtiger is dan de staat: de economische bewegingswetten." ²¹

De *Grondbeginselen* zeggen zeker niet het laatste woord over de economische maatregelen die de arbeidersraden na hun verovering van de politieke macht kunnen nemen. De GIC hebben tot nu toe wel de meest uitgebreide en diepgaande analyse gegeven van de revolutionaire pogingen in de periode 1917-1923. Het is aan nieuwe generaties revolutionaire arbeiders om verder te gaan, staande op de schouders van wat 100 jaar geleden is volbracht.

Fredo Corvo, mei 2018.

Nalezing: H.C., 2 mei 2018, F.C. mei 2019.

21) *Grondbeginselen* in de meer complete Nederlandse tweede editie van 1935, in hfdst. XVI onder het kopje [De economische dictatuur van het proletariaat](#).

Samenvatting

Het huidige belang van de *Grondbeginselen van de communistische productie en distributie van de Groep(en) van Internationale Communisten* (GIC) is tweeledig. De tekst van 1930 (eerste druk in het Duits) en 1935 (laatste herziene en aangevulde druk in het Nederlands, nooit vertaald en dus niet bekend in het buitenland) gaat over de problemen die onmiddellijk na de machtsovername door de arbeidersklasse ontstaan. Daarnaast is de tekst door het gebrek aan vertalingen en aan beperkte uittreksels een van de struikelblokken in het debat tussen de Nederlandse en Italiaanse communistische linkerzijde, ook vanwege het gebrek aan kennis van de voorstudies van de *Grondbeginselen*. Aan de hand van samenvattingen en citaten uit onbekende teksten geeft het artikel een opheldering van twee misverstanden en kritieken.

Ten eerste, de absolute gelijkheidsidealen die ten onrechte aan hen worden toegeschreven, terwijl de GIC, net als Marx in zijn kritiek op het Gotha-programma, wees op de feitelijke ongelijkheid in een verdeling op basis van het aantal gewerkte uren.

Ten tweede schetst het artikel, in tegenstelling tot de veronderstelde beperkte economische benadering van de overgangperiode door het GIC, het politieke kader waarin het GIC de economische problemen aanpakte in de voorstudies en de editie van 1935.

Bijzondere aandacht wordt besteed aan de misvattingen die voor het eerst door Authier en Barrot (Dauvé) in het Franse taalgebied zijn verspreid en die voortleven in de opvattingen van de 'communautariseringsbeweging' en verder. David Adam heeft aangetoond dat het GIC niet proudhonistisch is, maar dat zijn opvattingen vergelijkbaar zijn met die van Marx. Hier wordt getoond hoe twijfelachtig Authier en Barrot Bordiga hebben geciteerd en dat Bordiga in de laatste pagina's van zijn "De economische en sociale structuur van het huidige Rusland" terugvalt op de "arbeidscertificaten" die zij hebben afgewezen.

Dit artikel verscheen het eerst als bijlage bij 'A Free Retriever's Digest' Vol.2 #3 (June - July 2018). Zijn actuele Engelse versie (1.1, mei 2019) vindt u hier op diens online Web blog: <https://afreeretriever.wordpress.com/>.